

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การประเมินผลโครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตรในเขตภาคเหนือตอนล่าง ของประเทศไทย ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมเอกสาร หลักการและแนวคิด ตลอดจนเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับ โครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตร ของกรมวิชาการเกษตร
2. แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผล
3. ผลงานวิจัยและการประเมินผลที่เกี่ยวข้อง

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับโครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตร ของกรมวิชาการเกษตร

หลักการและเหตุผล

จากช่วงเวลาที่ผ่านมาถึงปัจจุบันการวิจัยและพัฒนาการเกษตรของประเทศไทย โดยเฉพาะด้านพืช มีขีดจำกัดในการเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ ของผลงานวิจัยสู่พื้นที่เป้าหมาย ภายใต้สภาพแวดล้อมและเงื่อนไขของเกษตรกร ประเด็นปัญหาหลักได้แก่ ขาดกระบวนการเชื่อมโยงของงานวิจัย การพัฒนาและการส่งเสริม ที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทำให้เกิดผลกระทบการไม่ยอมรับผลงานวิจัยของเกษตรกร สาเหตุของประเด็นปัญหาดังกล่าวได้แก่ ชุมชนเกษตรกร และองค์กรท้องถิ่น ไม่ได้มีส่วนร่วมในการวางแผนงานวิจัยและพัฒนา ขาดการปฏิบัติแบบสหวิชาและแนวทางเชิงระบบ ขาดการจัดลำดับความสำคัญของพืช และการจัดสรรทรัพยากร ระบบเครือข่ายข้อมูลเพื่อการวิจัยและพัฒนา ยังไม่สมบูรณ์การติดตามประเมินผลของการวิจัยและพัฒนาไม่ต่อเนื่องและไม่ถูกนำไปใช้

จากประเด็นปัญหาและสาเหตุดังกล่าว กรมวิชาการเกษตรจึงได้มีนโยบายให้เร่งรัดการพัฒนางานวิจัยที่เป็นเทคโนโลยีที่สำเร็จผลและเหมาะสมแล้วไปพัฒนาปรับใช้สู่ชุมชนพื้นที่เป้าหมายภายใต้ โครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตร และเริ่มดำเนินงาน โครงการนำร่องตั้งแต่ปีงบประมาณ 2538 ที่จังหวัดแพร่ ต่อมาในปีงบประมาณ 2542 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ก่อตั้ง โครงการพัฒนาศักยภาพชุมชนด้านการเกษตร โดยมีการจัดตั้งศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล เป็นศูนย์นำร่อง และมีนโยบายที่เชื่อมโยงโครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตรให้เป็นแหล่งสนับสนุนด้านวิชาการแก่ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลใน

ปีงบประมาณ 2543 กรมวิชาการเกษตร ได้งบประมาณจำนวนหนึ่งภายใต้ งานวิจัยและพัฒนา การเกษตร เพื่อดำเนินงานโครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตร ซึ่งมีสำนักงานวิจัยและพัฒนา การเกษตรเขตที่ 1-8 เป็นหน่วยประสานงานในส่วนภูมิภาค พื้นที่เป้าหมายที่จะเข้าดำเนินการจะ เป็นพื้นที่ทำงานของนักวิจัย ศูนย์วิจัย/สถานีทดลอง และสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรใน ลักษณะบูรณาการ เพื่อให้การดำเนินงานโครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตรเป็นไปอย่างมี ประสิทธิภาพ และบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ คือ

วัตถุประสงค์หลัก

โครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตร มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและจัดระบบ พัฒนางานวิจัยสู่พื้นที่เป้าหมายในระดับภูมิภาค ในการที่จะเผยแพร่และถ่ายทอดเทคโนโลยีการ ผลิตพืชสู่กลุ่มเป้าหมาย

วัตถุประสงค์เฉพาะ

1. เพื่อให้ชุมชนเกษตรกร และองค์กรท้องถิ่นที่เป็นกลุ่มเป้าหมายการพัฒนา ได้มี ส่วนร่วมในการศึกษา วิเคราะห์ ตลอดจนการวางแผนการวิจัยและพัฒนาตามประเด็นปัญหา เจ็บใจ โอกาสและศักยภาพของพื้นที่
 2. เพื่อสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาแบบสหสาขาวิชา โดยการประสานงานหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องภายในกรมวิชาการเกษตร ดำเนินงานร่วมกันในลักษณะบูรณาการ
 3. เพื่อวิเคราะห์ประเด็นปัญหา และวางแผนการพัฒนางานวิจัยในการแก้ปัญหาการผลิต พืชของพื้นที่แล้วถ่ายทอดสู่กลุ่มเป้าหมายโดยสื่อต่าง ๆ
 4. เพื่อจัดทำระบบเครือข่ายข้อมูลด้านวิชาการ สนับสนุนการพัฒนางานวิจัยให้มี ประสิทธิภาพ และมีความสมบูรณ์ขึ้น
 5. เพื่อประเมินผลเชิงวิชาการของผลงานวิจัยหรือเทคโนโลยีของกรมวิชาการเกษตรกับ การยอมรับของกลุ่มเกษตรกรเป้าหมาย ในการที่จะป้อนข้อมูลกลับสู่หน่วยงานวิจัยที่รับผิดชอบ
- ขั้นตอนการดำเนินงาน

การดำเนินงานโครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตร มีขั้นตอนและวิธีการดำเนินงานจัดตั้ง ดังต่อไปนี้

1. การเตรียมการ

จัดตั้งองค์กรดำเนินงาน โดยพิจารณาจัดตั้งคณะกรรมการบริหารโครงการฯ และ คณะอนุกรรมการประสานงานโครงการฯ ระดับภาค ภายใต้คณะกรรมการบริหารของกรมวิชาการ เกษตร ซึ่งมีอธิบดีกรมวิชาการเกษตรเป็นประธาน ศูนย์วิจัยหรือสถานีทดลองในพื้นที่เป็นประธาน

คณะทำงานโครงการฯ ระดับพื้นที่ โดยอยู่ภายใต้คณะอนุกรรมการประสานงานโครงการฯ ระดับภาค ซึ่งมีผู้อำนวยการสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเป็นประธาน

2. การดำเนินงาน

2.1. คัดเลือกพื้นที่เป้าหมาย โดยมีหลักเกณฑ์สำคัญ ดังนี้

- เป็นตัวแทนของเขตนิเวศเกษตรระดับจุดภาพ (สภาพพื้นที่ลักษณะต่าง ๆ)
- มีศักยภาพและโอกาสในการพัฒนาเทคโนโลยี และระบบเกษตรกรรม
- เป็นพื้นที่เป้าหมายดำเนินการของสำนักงานวิจัยและพัฒนาการเกษตร/ ศูนย์วิจัย/ สถานีทดลอง หรือพื้นที่เป้าหมายเฉพาะของกรมวิชาการเกษตร
- เกษตรกรให้ความร่วมมือ และมีความต้องการจริง
- เป็นตัวแทนของตำบลที่ตั้งศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล
- เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพ – โอกาสในการพัฒนาเทคโนโลยี และระบบเกษตรกรรม (การคมนาคมสะดวก)
- ไม่ได้เป็นหมู่บ้านเป้าหมายของหน่วยงานอื่น

2.2. รวบรวม ศึกษา วิเคราะห์ ข้อมูลทุติยภูมิของพื้นที่ ดำรวจพื้นที่ สัมภาษณ์ เกษตรกรแล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ เพื่อให้ได้ประเด็นปัญหา และโอกาสในการแก้ไข ปัญหาของพื้นที่แบบมีส่วนร่วม

2.3. คณะทำงาน โครงการฯ ระดับพื้นที่จัดทำแผนกลยุทธ์ และแผนปฏิบัติงานแบบบูรณาการ

2.4. จัดทำแปลงทดสอบและพัฒนาเทคโนโลยี

- จัดทำในพื้นที่เกษตรกร โดยให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการวางแผนงานและร่วมดำเนินการ
- จัดทำในรูปแบบบูรณาการ โดยหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมดำเนินงานในพื้นที่เดียวกัน
- ขยายผลดำเนินงานเป็นแปลงใหญ่ หรือการนำร่องขยายผล

2.5. ฝึกอบรมและถ่ายทอดเทคโนโลยีแก่เกษตรกร

- ถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่หน่วยงานต่าง ๆ และสถาบันเกษตรกร
- ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล
- การฝึกอบรม

2.6. นำเกษตรกรไปเยี่ยมชมแปลงสาธิต หรือแปลงทดลองในศูนย์/ สถานี หรือแปลงเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ เพื่อให้เกษตรกรในโครงการฯ ได้แลกเปลี่ยนความคิดและเห็นตัวอย่างจริง เพื่อนำมาปรับใช้กับพื้นที่ของตนเอง

2.7. จัดทำเอกสารวิชาการเกษตรสาขาต่าง ๆ ให้แก่เจ้าหน้าที่และเกษตรกรของโครงการ

2.8. ติดตามและประเมินผล

- ติดตามความก้าวหน้าของโครงการฯ และ
- การประเมินผลเชิงวิชาการก่อนและหลังการดำเนินงานของโครงการฯ

3. กิจกรรมและแนวทางการดำเนินงาน

ตาราง 2 กิจกรรมและแนวทางการดำเนินงาน

กิจกรรม	แนวทางการดำเนินการ
3.1 แต่งตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานโครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตร	ดำเนินการแต่งตั้ง โดยมีผู้อำนวยการสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเป็นประธาน ผู้อำนวยการศูนย์วิจัย/สถานีทดลอง เป็นรองประธาน นักวิชาการเกษตรของสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร และศูนย์วิจัย/สถานีทดลอง เป็นคณะทำงานและเลขานุการ
3.2 จัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการคณะกรรมการและคณะทำงาน	ชี้แจงและทำความเข้าใจแก่คณะกรรมการและคณะทำงานของโครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตร เพื่อทราบหลักการและแนวทางการดำเนินงานในโครงการหมู่บ้านวิชาการ

ตาราง 2 (ต่อ) กิจกรรมและแนวทางการดำเนินงาน

กิจกรรม	แนวทางการดำเนินการ
3.3 วิเคราะห์ประเด็นปัญหาและ โอกาสของพื้นที่เป้าหมาย	การรวบรวมศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิของพื้นที่เป้าหมายสำรวจพื้นที่ สัมภาษณ์เกษตรกรจัดทำเขตนิเวศเกษตรของหมู่บ้าน และนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อให้ได้ประเด็นปัญหาของพื้นที่และโอกาสในการแก้ปัญหาพื้นที่เป้าหมาย
3.4 จัดทำแผนงานและแผนงบประมาณ	ให้คณะอนุกรรมการ คณะทำงานประสานงานโครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตร จัดทำแผนงานและแผนงบประมาณของโครงการวิจัย-พัฒนาถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่เกษตรกรในหมู่บ้านวิชาการเกษตร
3.5 ถ่ายทอดเทคโนโลยี	คัดเลือกพื้นที่เกษตรกรที่เป็นตัวแทนของพื้นที่ทำแปลงทดสอบในพื้นที่เกษตรกร โดยให้เกษตรกรมีส่วนร่วมดำเนินการในลักษณะสหสาขาวิชา โดยการบูรณาการ
3.5.1 จัดทำแปลงตัวอย่าง	
3.5.2 ฝึกอบรมแก่เจ้าหน้าที่และเกษตรกร	ดำเนินการจัดฝึกอบรมวิชาการแก่เจ้าหน้าที่ที่จำเป็นต้องดำเนินการในหมู่บ้านวิชาการเกษตรและเกษตรกรที่ถูกต้อง

ตาราง 2 (ต่อ) กิจกรรมและแนวทางการดำเนินงาน

กิจกรรม	แนวทางการดำเนินงาน
3.5.3 การตรวจเยี่ยมแปลง	นำเกษตรกรไปเยี่ยมชมแปลงวิจัยหรือแปลงทดลองในศูนย์วิจัย/สถานีทดลองหรือแปลงเกษตรกรที่ดำเนินการประสบความสำเร็จ เพื่อให้เกษตรกรในหมู่บ้านวิชาการเกษตรแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นและเห็นของจริงและนำมาปรับใช้กับพื้นที่ของตนเอง ซึ่งผลสุดท้ายจะทำให้โครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตรประสบความสำเร็จ
3.5.4 จัดทำเอกสารวิชาการ	จัดทำเอกสารวิชาการเกษตรต่าง ๆ ในลักษณะของสหสาขาวิชาการเกษตร แก่เจ้าหน้าที่และเกษตรกรในหมู่บ้านวิชาการเกษตร

พื้นที่ภาคเหนือตอนล่างซึ่งมีสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 2 เป็นหน่วยงานรับผิดชอบหลักในการประสานงานและทำงานร่วมกับศูนย์วิจัย สถานีทดลอง ทั้งนี้ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการ โครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตร จำนวน 5 แห่ง ในปีงบประมาณ 2543 จากการประชุมคณะอนุกรรมการประสานงาน โครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตรภาคเหนือตอนล่าง ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 28 กันยายน 2542 ได้พิจารณาคัดเลือกพื้นที่เป้าหมายดำเนินการ 5 แห่ง โดยมีหลักเกณฑ์ที่จะต้องสนับสนุนศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ภายใต้โครงการเพิ่มศักยภาพชุมชนด้านการเกษตร ซึ่งเป็นนโยบายหนึ่งที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ให้ความสำคัญ ในปีงบประมาณ 2542 ได้เริ่มมีการจัดตั้งศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นศูนย์นำร่อง การเลือกพื้นที่ระดับจังหวัดเพื่อดำเนินการ 5 แห่ง ได้พิจารณาจากการมีศูนย์วิจัย สถานีทดลองของกรมวิชาการเกษตรในจังหวัดนั้น ๆ ซึ่งมีความพร้อมทั้งในด้านเทคโนโลยี บุคลากร ตลอดจนอุปกรณ์อำนวยความสะดวกและสนับสนุนการดำเนินการพื้นที่ระดับอำเภอและตำบลนั้น เป็นพื้นที่ที่มีศูนย์นำร่องในการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ผลการพิจารณาพื้นที่ที่มีศูนย์นำร่องในการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ผลการพิจารณาพื้นที่ดำเนินการของคณะอนุกรรมการ จำนวน 5 แห่ง รวมทั้งแต่งตั้งประธานคณะทำงาน เพื่อให้รับผิดชอบในพื้นที่แต่ละแห่งดังนี้

1. จังหวัดพิษณุโลก อำเภอพรหมพิราม ตำบลวงษ์
ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยข้าวพิษณุโลก เป็นประธานคณะทำงาน
2. จังหวัดพิจิตร อำเภอเมือง ตำบลท่าหลวง
ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยพืชสวนพิจิตร เป็นประธานคณะทำงาน
3. จังหวัดสุโขทัย อำเภอสวรรคโลก ตำบลนาทุ่ง
ผู้อำนวยการสถานีทดลองพืชไร่ศรีสำโรง เป็นประธานคณะทำงาน
4. จังหวัดเพชรบูรณ์ อำเภอเมือง ตำบลห้วยสะแก
ผู้อำนวยการสถานีทดลองพืชไร่เพชรบูรณ์ เป็นประธานคณะทำงาน
5. จังหวัดตาก อำเภอพบพระ ตำบลช่องแคบ (พื้นที่ดำเนินการปี 2543)
จังหวัดตาก อำเภอเมือง ตำบลวังหิน (พื้นที่ดำเนินการปี 2544)
ผู้อำนวยการสถานีทดลองพืชสวนคอยมูเซอ เป็นประธานคณะทำงาน

แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผล

ความหมายของการประเมินผล

การประเมินผล (Evaluation) หมายถึง การตรวจสอบความสอดคล้อง (Determining congruence) ระหว่างผลที่ได้รับกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

การประเมินผล โครงการ (Project evaluation) หมายถึง การวิเคราะห์ผลการดำเนินงานว่าเป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดมากน้อยเพียงใด ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพของผลงาน

แนวคิดของการประเมินผล

การประเมินผล โครงการมีผู้ได้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันหลายประเด็น เช่น สิริชัย (2536) ได้สรุปว่า “การประเมินผลเป็นกระบวนการศึกษาสิ่งต่าง ๆ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย (Research-oriented) การประเมินผลเป็นการตรวจสอบการบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ (Objectives-oriented) การประเมินผลเป็นการช่วยเสนอสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจ (Decision-oriented) การประเมินผลเป็นการสนองสารสนเทศแก่ผู้เกี่ยวข้องทั้งหลายด้วยการบรรยายอย่างลุ่มลึก (Description-oriented) และการประเมินผลเป็นการตัดสินใจคุณค่าของการสิ่งที่มีประเมิน (Judgment-oriented)” ส่วน ประสิทธิ์ (2529) ได้อธิบายว่า “การประเมินผล หมายถึงการวินิจฉัยประสิทธิภาพของการทำงาน เพื่อให้ทราบว่าจะงานที่กำลังทำอยู่นั้นทำไปได้แค่ไหนแล้ว มีผลอย่างไร

โดยอาศัยหลักและวิธีการตรวจสอบหาข้อบกพร่องหรือจุดอ่อน (Weaknesses) และข้อถูกต้องหรือข้อดี (Strengths) ในการทำงานตามแผนและวัตถุประสงค์ ตลอดจนเป้าหมายของการทำงานที่กำหนดไว้ ซึ่งใช้เป็นมาตรฐานในการวินิจฉัยผลสำเร็จของการทำงาน การประเมินผลยังถือว่าเป็นกระบวนการหาข้อมูลเพื่อช่วยประกอบการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการที่กำลังดำเนินการอยู่”

จะเห็นได้ว่าความหมายของการประเมินผลมุ่งไปที่หลายประเด็นด้วยกัน เช่น การตรวจสอบวัตถุประสงค์ของโครงการ การติดตามผลการดำเนินงาน การสร้างเครื่องมือทดสอบ การปฏิบัติงาน การวิเคราะห์ข้อมูล การสรุปผลการปฏิบัติงานตามโครงการ เป็นต้น ดังนั้น วิจัย (2536) ได้สรุปพัฒนาการของความหมายของการประเมินผลที่นักประเมินผลได้ให้ไว้ต่าง ๆ ดังนี้

1. การประเมินผล (Evaluation) = การวัด (Measurement)
2. การประเมินผล (Evaluation) = การวิจัยประยุกต์ (Applied research)
3. การประเมินผล (Evaluation) = การตรวจสอบความสอดคล้อง (Determining congruence)
4. การประเมินผล (Evaluation) = การช่วยตัดสินใจ (Assist decision making)
5. การประเมินผล (Evaluation) = การบรรยายอย่างลุ่มลึก (Description or portrayal)
6. การประเมินผล (Evaluation) = การตัดสินคุณค่า (Determining of worth or value)

แสดงให้เห็นว่าความหมายของการประเมินผลมีพัฒนาการมาเป็นลำดับ ควบคู่กับการวัด การวิจัย และการดำเนินโครงการจนถึงการตัดสินคุณค่าของโครงการนั่นเอง ดังนั้น คุษฎี (2543) ได้กล่าวถึงความหมายของการประเมินผลว่า “โดยทั่วไปแล้ว การประเมินผลเป็นกระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูลของสิ่งที่เราต้องการจะตัดสินคุณค่า เช่น โครงการต่าง ๆ ที่ได้สร้างขึ้นมา และนำไปปฏิบัติ ทั้งนี้เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้แล้วตัดสินให้คุณค่าของโครงการนั้น ๆ”

ทฤษฎีเกณฑ์การประเมิน

1. การประเมินก่อนเริ่มปฏิบัติงาน (Pre-implementation) เป็นช่วงของการพัฒนาโครงการเพื่อประโยชน์สำหรับการวางแผนโครงการ (Planning) ควรเริ่มต้นด้วยการประเมินบริบทเพื่อเตรียมโครงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการเตรียมเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ของโครงการให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่เกี่ยวข้อง ตัวยบ่งชี้ความเหมาะสมของการเตรียมโครงการที่สำคัญได้แก่ การประเมินปัญหาความต้องการที่ต้องการแก้ไขและความเป็นไปได้ของโครงการ

2. การประเมินระหว่างการปฏิบัติงาน (Implementation) เป็นช่วงของการนำโครงการไปปฏิบัติเพื่อประโยชน์สำหรับการกำกับติดตามการปฏิบัติงาน (Monitoring) โดยทั่วไปควรคำนึงถึง

ปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการ และ/หรือผลปฏิบัติงานระยะสั้นที่เกิดขึ้น ตัวบ่งชี้ถึงความเหมาะสมของการปฏิบัติงาน สามารถพิจารณาได้จากความสอดคล้องระหว่างผลการปฏิบัติงานกับแผนการปฏิบัติงาน ประสิทธิภาพของการบริหารงานบุคคลและงบประมาณของโครงการ

3. การประเมินหลังเสร็จสิ้นการปฏิบัติงาน (Post-implementation) เป็นช่วงเสร็จสิ้นโครงการแล้วเพื่อสรุปผลของโครงการ (Summating) นักประเมินควรคำนึงถึงผลผลิต (Output) อันเป็นผลโดยตรงจากโครงการและผลลัพธ์ (Outcome) อันเป็นผลต่อเนื่องภายนอก ซึ่งอาจเป็นผลพลอยได้และผลกระทบระยะยาว ตัวบ่งชี้ที่สำคัญ ได้แก่ ประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพื่อการตัดสินใจสภาพสรุปของโครงการ

ทฤษฎีการประเมินผลโครงการ

การประเมินผลโครงการ คือ การเก็บรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริงทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับโครงการว่าโครงการที่จัดทำไปนั้นได้ก่อให้เกิดผลตามวัตถุประสงค์ (Objective) หรือตามเป้าหมาย (Goal) ของโครงการหรือไม่ การประเมินผลโครงการจะกระทำต่อเมื่อมีโครงการเกิดขึ้นจริงหรือต้องเกิดขึ้นแน่นอน โดยมุ่งที่ว่าโครงการได้ก่อให้เกิดผลหรือไม่ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การได้ข้อมูล ข้อเท็จจริง เกี่ยวกับปัญหา อุปสรรคไปใช้เป็นข้อเสนอแนะในการปรับปรุงประสิทธิภาพของโครงการ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการตัดสินใจ เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของโครงการ (สุชาติ, 2536 : 174 - 175)

ปรีดี และคณะ (2536 : 30) กล่าวว่า การประเมินผลโครงการเป็นการทราบข้อมูลวิจัยย้อนกลับว่าโครงการนั้นสำเร็จหรือล้มเหลว และโครงการนั้นต้องการปรับปรุงอะไรบ้าง สมควรจะขยายต่อไปหรือยกเลิก หรือการประเมินโครงการ หมายถึง กระบวนการที่จะวัดและทำการวิเคราะห์ผลการปฏิบัติด้านโครงการว่า ผลการปฏิบัติงานได้เกิดผลตรงกับวัตถุประสงค์ของโครงการที่วางไว้หรือไม่ และการดำเนินงานตามโครงการมีประสิทธิภาพเพียงใด ซึ่งผลที่ได้จากการประเมินผลจะสามารถบอกได้ว่าโครงการนั้นสำเร็จหรือล้มเหลวเพียงใด โดยมีรูปแบบการประเมินโครงการโดยทั่วไป มักกระทำกัน 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การประเมินผลแบบประเมินผลสรุปของโครงการ (Summative Evaluation) หมายถึง การประเมินผลขั้นสุดท้ายของโครงการเพื่อจะได้ทราบว่าโครงการนั้น บรรลุผลตามวัตถุประสงค์หรือประสบความสำเร็จเพียงใดหรือไม่
2. การประเมินผลแบบประเมินผลทุกขั้นตอน (Formative Evaluation) หมายถึง การประเมินผลตั้งแต่ก่อนดำเนินงานโครงการ เพื่อเป็นการท้วงติงหรือบอกกล่าวในสิ่งที่ขาดตกบกพร่อง ฉะนั้นในการประเมินผลจะแบ่งวัตถุประสงค์ของโครงการออกเป็น

ตอน ๆ และประเมินดูว่าโครงการที่ดำเนินการอยู่นั้น บรรลุถึงวัตถุประสงค์ที่วางไว้ในตอนนั้นหรือไม่

การประเมินผลแบบอิงวัตถุประสงค์

การประเมินแบบอิงเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ (Goal –based evaluation) เป็นการตีคุณค่าของผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นตามความคาดหวัง

พนิต และคณะ (2544) ได้กล่าวถึงการประเมินแบบอิงเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ไว้ว่าเป็นการออกแบบการประเมินในลักษณะนี้ยึดวัตถุประสงค์ของการประเมินเป็นพื้นฐานอาจกระทำได้โดยดำเนินการประเมินแบบอิงตามวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายเดิมของสิ่งหรือโครงการที่ประสงค์จะประเมิน เรียกกันว่า Goal – Based Evaluation ลักษณะนี้เป็นการตัดสินคุณค่าตามความมุ่งหมายหรือความคาดหวังที่ตั้งไว้เดิม เช่น ตัดสินคุณค่าของโครงการ โดยเทียบกับเป้าหมายของโครงการ

การประเมินแบบ Goal – Based Evaluation นั้น คุณภาพของโครงการเมื่อวัดตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของโครงการจะเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่สำคัญในกระบวนการออกแบบการประเมิน เพราะเป็นตัวกำหนดรูปแบบและวัตถุประสงค์ของการประเมินเพื่อดำเนินการประเมินตามสภาพที่ปรากฏ หรือที่เป็นอยู่ ในกรณีที่เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของโครงการกำหนดไว้ชัดเจนเหมาะสม การกำหนดวัตถุประสงค์ในการประเมินตลอดจนการวัดตัวแปรต่าง ๆ ก็สามารถกระทำได้อย่างสะดวกและชัดเจน โดยอาศัยแนวทางในการวัดและเปรียบเทียบกับเกณฑ์ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ การตัดสินคุณค่าจึงเป็นการเปรียบเทียบผลของโครงการกับผลที่คาดหวังตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ในกรณีที่เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของโครงการกำหนดไว้ไม่ชัดเจนหรือไม่ค่อยเหมาะสมสอดคล้องกับความเป็นจริง (ศิริชัย, 2538)

การประเมินผลแบบ CIPP Model

คุชฎี (2543) กล่าวถึง รูปแบบการประเมินผลที่เรียกว่า “CIPP Model” กำหนดรูปแบบขึ้นโดย สตัฟเฟิลบีม (Daniel L. Stufflebeam) ซึ่งเป็นแบบจำลองการประเมินผลโครงการที่มีลักษณะการวิเคราะห์ระบบ (System analysis) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยในการตัดสินใจว่าโครงการที่กำหนดขึ้นเป็น โครงการที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมหรือไม่ จะมีการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้เหมาะสมหรือเกิดคุณภาพในการดำเนินงาน

คำว่า CIPP มาจากคำย่อของส่วนต่าง ๆ ของโครงการที่จะทำการประเมิน ได้แก่

Context evaluation (C) หมายถึงการประเมินสถานะแวดล้อมของโครงการ เป็นการประเมินเกี่ยวกับสิ่งที่จะเป็นส่วนสำคัญในการช่วยกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ เป็น

สิ่งที่อยู่ภายนอกของโครงการแต่มีผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของโครงการ นอกจากนี้ยังช่วยในการวินิจฉัยปัญหาให้ได้ข้อมูลพื้นฐานที่จะเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจ การประเมินสถานะแวดล้อมมีลักษณะที่เด่นหลายประการ เช่น เป็นการวิเคราะห์ขนาดใหญ่ (Macro analysis) เป็นตัวกำหนดขอบเขตของการประเมิน การบรรยายและการวิเคราะห์สถานะแวดล้อม ทำให้ได้มาซึ่งวัตถุประสงค์ และการจัดเรียงลำดับปัญหา โดยอาศัยการวินิจฉัยให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและพื้นที่

วิธีการประเมินสถานะแวดล้อมมี 2 วิธี คือ

- 1) Contingency mode เป็นการประเมินสถานะแวดล้อม เพื่อให้ได้ข้อมูลมาใช้พัฒนาส่งเสริมโครงการให้ดีขึ้น โดยการสำรวจปัญหาทั่วไปแบบกว้าง ๆ
- 2) Congruence mode เป็นการประเมินเพื่อเปรียบเทียบระหว่างการปฏิบัติจริง (Actual result) กับวัตถุประสงค์ที่วางไว้ การประเมินแบบนี้ทำให้เราทราบว่า วัตถุประสงค์ใดบ้างที่มีสามารถบรรลุเป้าหมายได้

Input evaluation (I) หมายถึง การประเมินผลปัจจัยนำเข้าของโครงการ เป็นการประเมินผลทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับการนำมาใช้ ในการดำเนินงานตามโครงการ กำลังคน หรือจำนวนบุคคลที่ต้องใช้งบประมาณและแหล่งเงินทุนสนับสนุน วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ อาคารสถานที่ เครื่องมือและครุภัณฑ์ การประเมินผลปัจจัยนำเข้าจะช่วยให้พิจารณาตัดสินใจว่าโครงการนั้น ๆ มีความเหมาะสมและเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ ที่จะทำให้อัตราประสิทธิผลของโครงการบรรลุหรือไม่ และช่วยให้เกิดการวางแผนการจัดกิจกรรมของโครงการได้อย่างเหมาะสม การจัดหาข้อมูลต่าง ๆ เพื่อใช้ในการตัดสินใจ

การประเมินผลปัจจัยนำเข้านี้จะช่วยให้ได้ข้อมูลที่จะตัดสินใจได้ว่า ควรตั้งวัตถุประสงค์เชิงปฏิบัติการอย่างไร ใช้อัตรากำลังเท่าใด การวางแผนและการดำเนินงานเป็นอย่างไร รูปแบบของคำถามมีมากมาย เช่น วัตถุประสงค์จะกำหนดวิธีดำเนินการได้หรือไม่ จะดำเนินการกับยุทธวิธีที่เลือกมาอย่างไร ฯลฯ เพื่อเป็นตัวกำหนดยุทธวิธีที่ใช้ในการดำเนินงานให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

Process evaluation (P) คือ การประเมินผลการดำเนินงานของโครงการ เป็นการประเมินผลเกี่ยวกับวิธีการจัดกิจกรรมของโครงการ การนำปัจจัยเข้ามามีเหมาะสมเพียงใด เป็นไปตามลำดับขั้นตอนหรือไม่ กิจกรรมที่จัดขึ้นก่อให้เกิดการบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ หรือมีปัญหาอุปสรรคใด ๆ เกิดขึ้นบ้าง เพื่อที่จะนำผลการประเมินมาปรับปรุงกระบวนการดำเนินงานให้รัดกุม ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การประเมินผลแบบนี้จะทำหลังจากที่แผนหรือ

โครงการ ได้รับการอนุมัติและลงมือปฏิบัติ เพื่อให้ได้ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) แก่ผู้รับผิดชอบและผู้ปฏิบัติในโครงการ โดยมีวัตถุประสงค์หลักอยู่ 3 ประการคือ

- ก) เพื่อหาและทำนายข้อบกพร่องของกระบวนการหรือการดำเนินการตามขั้นตอนที่วางไว้
- ข) เพื่อรวบรวมสารสนเทศสำหรับผู้ตัดสินใจในการวางแผนและโครงการ
- ค) เพื่อเป็นรายงานสะสมถึงการปฏิบัติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

Product evaluation (P) คือการประเมินผลผลิตของโครงการ เป็นการประเมินผลเกี่ยวกับผลที่ได้รับทั้งหมดจากการดำเนินโครงการ ได้ผลมากน้อยเพียงใด เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการที่กำหนดไว้หรือไม่ การประเมินผลผลิตจะมีการไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ ซึ่งจะเป็นตัวบ่งชี้ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของโครงการ การประเมินผลในส่วนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการตัดสินใจปรับปรุงขยายโครงการต่อเนื่องต่อไปหรือล้มเลิกโครงการ

ในการประเมินผลครั้งนี้ เป็นการประเมินผลในภาพรวมของโครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตรตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยจากการสัมภาษณ์เกษตรกร เจ้าหน้าที่โครงการฯ โดยสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในโครงการฯ (ของเกษตรกร ชุมชน องค์กรท้องถิ่น) การดำเนินงานแบบสหสาขาวิชา การยอมรับเทคโนโลยีของกรมวิชาการเกษตร การจัดระบบเครือข่ายข้อมูลข่าวสารด้านวิชาการที่สนับสนุนงานวิจัย รวมทั้งความเข้าใจและความพึงพอใจในโครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตรของเกษตรกร องค์กรท้องถิ่น และคณะปฏิบัติงานโครงการ เพื่อนำมาเสนอแนะในการนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ผลงานวิจัยและการประเมินผลที่เกี่ยวข้อง

กริพล และคณะ (2543) ในรายงานผลการปฏิบัติงานดีเด่น ประจำปี 2542 สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 1-8 ได้ศึกษาโครงการปรับปรุงระบบการเกษตรในระบบชลประทานเป็นโครงการตามแผนปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่ปรับระบบการผลิตอันเนื่องมาจากผลผลิตพืชที่สำคัญ เช่น ข้าว กาแฟ มันสำปะหลัง พริกไทย มีราคาตกต่ำ ทั้งปัญหาภัยแล้ง ทำให้ขาดแคลนน้ำต้นทุนในเขื่อนสิริกิติ์ ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรในเขตภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะการทำนาปรัง ดังนั้นการสนับสนุนให้เกษตรกรปรับระบบการเกษตรจากการทำนาไปเป็นการปลูกพืชไร่เศรษฐกิจอายุสั้น พืชผัก และไร่นาสวนผสม เพื่อใช้ทรัพยากรน้ำและดินที่มีอยู่จำกัดให้มีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุด ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น และมีความยั่งยืนในอาชีพเกษตร

จิราภา และมณฑาทิพย์ (2543) ในรายงานผลการปฏิบัติงานดีเด่น ประจำปี 2542 สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 1-8 ได้ศึกษาลำรูงการใช้ปุ๋ยเคมีในนาข้าว เขตชลประทานและเขตน้่าฝนของจังหวัดชัยนาท นครสวรรค์ อุทัยธานี และสุพรรณบุรี จำนวน 660 ราย พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีประสบการณ์ทำนาข้าวไม่ต่ำกว่า 29 ปี และมากกว่าร้อยละ 60 มีที่ดินเป็นของตนเอง เงินที่ใช้ทำนาใช้เงินส่วนตัว และแหล่งเงินกู้รายใหญ่ คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เกษตรกรเกือบทุกรายใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าจ้างสารป้องกันกำจัดศัตรูพืชและปุ๋ยเคมี

นิทัศน์ (2543) ในรายงานผลการดำเนินงาน โครงการหมู่บ้านวิชาการเกษตร สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 5 ได้ศึกษาการป้องกันกำจัดหอยเชอริ์ในนาข้าว มีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการ 4 ราย ในปี พ.ศ. 2540 รวมพื้นที่ 30 ไร่ เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตปรากฏว่าได้เฉลี่ย 1,015 กก./ไร่ เทียบกับเกษตรกรที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการป้องกันและกำจัดหอยเชอริ์โดยวิธีผสมผสานได้ผลเฉลี่ย 618 กก./ไร่ เมื่อเปรียบเทียบผลผลิตแตกต่างกันถึง 397 กก./ไร่ เมื่อเปรียบเทียบรายได้ของเกษตรกรระหว่างเกษตรกรร่วมโครงการกับไม่ร่วมโครงการ จากผลผลิตเกษตรกรจะมีรายได้เพิ่มขึ้น 1,191 บาท/ไร่ (ราคาขายข้าวกิโลกรัมละ 3 บาท)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved